

Federalisme i catalanisme (1868-2010)

Miquel Caminal

Universitat de Barcelona

Josep Pich

Universitat Pompeu Fabra

El concepte *federalisme* prové de la paraula llatina *foedus*, és a dir, 'tractat, aliança o pacte'; i el pactisme és una de les principals tradicions polítiques catalanes. La vertebració territorial, tant en una monarquia com en una república pot ser *simple*, políticament centralista, i culturalment uniformitzadora, o *composta*, és a dir, descentralitzada i pluricultural. Al segle XIX, bona part dels imperis eren Estats compostos, com el britànic, l'austrohongarès o l'alemany, mentre que el federalisme estava vinculat a algunes tendències republicanes que prenien com a referents les repúbliques federals nord-americana i suïssa. La concepció federal del món influí tant una part del radicalisme democràtic com algunes tendències del moviment obrer.

El republicanisme català sorgí i evolucionà en el marc de la lenta dissolució de la societat de l'antic règim; un dels factors diferenciadors de les tendències republicanes era el seu projecte d'organització territorial, que anava des de l'unitarisme més jacobí i centralitzador al federalisme més intransigent i gairebé confederal, passant pels partidaris d'una descentralització administrativa i dels que volien que també fos política. La major part de les tendències del republicanisme català, dins del republicanisme espanyol, impulsaren un projecte polític liberal i gairebé sempre d'esquerres. Les diferents sensibilitats republicanes compartien una gran admiració per la revolució, especialment per la francesa de 1789.

Francesc Pi i Margall, Valentí Almirall i el Partit Republicà Democràtic Federal

Antoni Rovira i Virgili afirmava que Francesc Pi i Margall i Valentí Almirall eren els "dos únics teoritzadors federalistes d'alçada que hi hagué a la península durant el segle XIX"; un dels primers estudiosos del republicanisme espanyol, C. A. M. Hennessy, sostenia que el Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF) estava tan "estretament unit a Pi i Margall i al grup que el rodejava" que l'estudi dels dirigents i del partit es confonen. El nou partit republicà federal tenia els orígens en la Revolució de Setembre de 1868 i fou la principal formació política a Catalunya, durant el Sexenni i la primera República.

El republicanisme federal estava dividit en diverses sensibilitats internes amb projectes polítics i ideològics diferents i, de vegades, contraposats. Les dues tendències més importants eren els republicans històrics i els federals, que acabarien qualificant-se d'*intransigents*, i ambdues es disputaven el control polític i ideològic del partit. Els intransigents barcelonins estaven vertebrats entorn del Club dels Federalistes, i del diari *El Estado Catalán* (1869-1870 i 1873). A finals de 1868, publicaren les *Bases para la constitución federal de la nación española y para la del Estado de Cataluña*; un opuscle redactat per Almirall que, per a González Casanova, reiniciava el debat sobre la vertebració políticament descentralitzada d'Espanya. Els polítics catalans tingueren una gran rellevància en la primera experiència republicana, però no aconseguiren posar fi a la centralització. La República no pogué superar la inestabilitat política, amb tres guerres civils amb carlistes, cantonalistes i independentistes cubans.

La Restauració dels Borbons i la crisi de 1898

La restauració de la monarquia, el desembre de 1874, amb un cop d'Estat, i el retorn al Govern dels conservadors impossibilità l'organització de qualsevol tipus d'oposició contra el nou règim. La progressiva supressió de la censura va permetre que Pi i Margall formulés la seva doctrina a *Las Nacionalidades*

Miquel Caminal i Badia

Miquel Caminal i Badia (Barcelona, 1952) és catedràtic de Ciència Política de la Universitat de Barcelona. La seva especialització ha girat a l'entorn del catalanisme, els partits nacionals, i les teories polítiques del nacionalisme i del federalisme. Ha publicat diversos llibres i articles, entre els quals cal destacar: *El federalismo pluralista. Del federalismo nacional al federalismo plurinacional*. Paidós, Barcelona, 2002. *Nacionalisme i partits nacionals a Catalunya*, editorial Empúries, Barcelona, 1998. "Una lectura republicana i federal de l'autodeterminació", *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*, núm. 5, 2007. És editor i coautor de *Sistema Polític de Catalunya*, Tecnos-Edicions UB-Publicacions UAB, 1998. *Liberalisme polític i democràcies plurinacionals*, Institut d'Estudis Autònoms. Generalitat de Catalunya, 2009. *Federalisme i plurinacionalitat. Teoria i anàlisi de casos*. Institut d'Estudis Autònoms. Generalitat de Catalunya, 2010. Ha presidit la Comissió Assessora per a la Reforma de l'Autogovern del Departament de Relacions Institucionals i Participació de la Generalitat de Catalunya (2004-2006). És codirector de la *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*, de l'Institut d'Estudis Autònoms de la Generalitat de Catalunya, des del 2005. En l'actualitat, és director del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya.

(1877), en què desenvolupà la seva concepció del federalisme basada en un pacte sinal·lagmàtic i comutatiu, és a dir, amb obligacions per a les dues parts *contractants*, i amb la possibilitat que canviessin l'ordre dels factors sense modificar-ne el resultat. En canvi, els plantejaments d'Almirall eren molt més empírics i historicistes. El 1878 publicà els *Escritos Catalanistas*, en què defensava que l'única manera d'aconseguir els objectius de la Renaixença era amb la seva politització i que el ressorgiment polític i cultural de Catalunya només tenia sentit si era modern i liberal.

El fracàs de la I República implicà que el grup encapçalat per Almirall es comencés a centrar en la realitat catalana i desenvolupés un discurs federalista asimètric. Durant els primers anys de la Restauració, Pi era el principal líder del federalisme espanyol, mentre que Almirall ho era del català. El 1881, en paraules d'Àngel Duarte, Almirall, "l'home que durant el Sexenni havia intentat dotar de textura regional el federalisme", trencava amb el republicanisme federal. La ruptura arribà quan Pi tornà a Barcelona, després de 34 anys d'absència. L'estada a la ciutat natal posà de manifest l'existència de divergències doctrinals i de tàctica política entre el seu projecte polític, fonamentalment racionalista i teòric, i el federalcatalanista, basat en la realitat catalana i historicista.

La ruptura comportà la constitució del Centre Català, la primera associació política catalanista, en la qual Almirall tingué el suport de quadres del republicanisme i de l'obrerisme. Fou una plataforma que volia aplegar totes les tendències catalanistes, amb l'objectiu comú d'aconseguir l'autogovern de Catalunya. Almirall n'era el principal dirigent i va ser el ponent de redacció de la *Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya*, més coneguda com el *Memorial de Greuges*. Aquest escrit, presentat al monarca, defensava que el sistema centralista era el principal culpable de la decadència espanyola i del malestar dels catalans. L'activitat doctrinal d'Almirall el portà a publicar *La Confederación Suiza y la Unión Americana. Estudio político comparativo*, en què analitzava els dos règims polítics que més interessaven els federals i bona part dels catalanistes; *L'Espagne telle qu'elle est*, en què s'avançava més d'una dècada a les crítiques al sistema polític espanyol que posteriorment formulà Joaquín Costa, i *Lo Catalanisme* (1886), en què Almirall establí el projecte polític i doctrinal del catalanisme liberal. El ressò de *Lo Catalanisme* motivà el clergue vilafraquí Josep Maria Torras i Bages a escriure *La tradició catalana*, en què desenvolupà l'ideari del catalanisme fonamentat en la tradició i el catolicisme.

El 1887 el Centre Català entrà en crisi per la pugna pel seu control entre el grup d'Almirall, els federalcatalanistes i altres opcions més conservadores i regionalistes. La situació del catalanisme era convulsa, i no s'acabava de polititzar, tot i la constitució d'una important plataforma d'associacions catalanistes: la Unió Catalanista, que concretà els seus objectius en les Bases de Manresa de 1892. La politització definitiva del catalanisme arribà després de la crisi generada per la derrota en la guerra amb els Estats Units, el 1898, i la pèrdua de la major part de les colònies ultramarines, que donà l'empenta definitiva a la seva politització, a través de la Lliga Regionalista.

El president Lluís Companys parla amb els reporters sobre les consultes per la solució de la crisi de govern de Catalunya

Foto: autor desconegut/Arxiu fotogràfic de Barcelona

La crisi de la Restauració. Lliga Regionalista, Solidaritat Catalana, descentralització administrativa i dictadura

La Lliga Regionalista tenia dues "ànimes": Enric Prat de la Riba, defensor del nacionalisme, i Francesc Cambó, partidari d'un conservadorisme modernitzador i regionalista. Prat de la Riba a la *Nacionalitat Catalana*, el 1906, criticava el federalisme, i formulà un projecte imperial hispà, en què Catalunya tingués un rol directiu. Enric Ucelay Da Cal defensa la tesi que la Lliga Regionalista impulsà un nacionalisme català que, en realitat, era una proposta per un nou nacionalisme hispà, i remarca que sense la tesi imperialista defensada per Prat no s'entén "l'obsessió de l'esquerra catalanista, els enemics de la Lliga, per l'antiimperialisme". A principis del segle XX, el principal grup de l'esquerra catalanista es vertebra en el Centre Nacionalista Republicà, sorgit d'una escissió de la Lliga.

Arran de l'assalt per part de militars de la guarnició de Barcelona de la revista *Cu-cut!* i del diari *La Veu de Catalunya* (els agressors no tan sols no van ser processats, sinó que el govern liberal promulgà la Llei de jurisdiccions, que posava sota jurisdicció militar a tots els que qüestionessin el centralisme uniformitzador), la major part de les formacions polítiques catalanes, excepte els republicans radicals lerrouxistes i els obreristes, constituïren una plataforma electoral: Solidaritat Catalana. El triomf de les candidatures *solidàries* va ser aclaparador. Tanmateix, la coalició no era viable, perquè aplegava des de carlistes fins a federals, així com també republicans catalanistes, regionalistes i independents com l'extint coronel Francesc Macià; tenien en comú que volien la descentralització administrativa i el respecte per la cultura catalana.

L'article primer de l'Estatut de Núria deia: "Catalunya és un Estat autònom dintre de la República espanyola"

La Setmana Tràgica de 1909 implicà la fi del Govern conservador de Maura i del seu projecte de *revolució des de dalt*, perquè que es va veure obligat a dimitir per la campanya internacional a favor de les víctimes de la repressió, especialment Francesc Ferrer i Guàrdia. Una altra de les víctimes fou Solidaritat Catalana, ja que el sector dretà era partidari de la condemna sense palius del que anomenaven *fets vandàlics* i col·laborà en la repressió, mentre que el sector esquerrà es negà a seguir aquesta via. El 1914, el Govern aprovà la Llei de mancomunitats, que possibilità la unió de les diferents diputacions provincials. La Llei era estatal, però només l'aplicaren les diputacions catalanes, que instauraren la Mancomunitat presidida per Prat de la Riba; es tractava únicament d'una descentralització administrativa.

La influència de la Primera Guerra Mundial i la crisi de 1917 (amb juntes de defensa militars, la constitució de l'assemblea nacional de parlamentaris impulsada per la Lliga i la vaga general revolucionària de l'agost) impulsaren la renovació del republicanisme, tant del federalista com del radical. El projecte imperialista de la Lliga passava per recuperar el discurs iberista, tal com es posà de manifest en la campanya "Per Catalunya i per l'Espanya Gran". El 1918, Cambó acceptà ocupar el Ministeri de Foment, en un Govern que tornava a estar encapçalat per Maura, mentre la Lliga impulsava una campanya per aconseguir l'autonomia catalana, en què es jugaren una bona part del prestigi i fracassaren. El liberal Niceto Alcalá Zamora va retreure a Cambó que pretengués ser, alhora, "el Bolívar de Catalunya i el Bismarck d'Espanya". Aquestes circumstàncies potenciaren el catalanisme d'esquerres, que es radicalitzà en enfrontar-se amb una Lliga que, en paraules de Termes i Colomines, era "un partit conservador i d'ordre amb franca complicitat amb les males maneres de la patronal catalana".

L'increment de la inestabilitat política per la pèrdua de gairebé tot el protectorat del Marroc, després de la derrota d'Annual (1921) i per la violència terrorista que enfrontava, principalment, a Barcelona, els pistolers anarquistes amb les forces d'ordre públic i els grups de terroristes finançats per la patronal; unes circumstàncies que propiciaren que alguns defensessin la necessitat d'un *cirurgià d'acer* i trobaren el candidat adient en el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera. Aquest encapçalà un cop d'Estat que inicialment tingué el suport de la Lliga, però la major part dels dirigents regionalistes se n'apartaren quan s'adonaren de l'accentuat centralisme uniformitzador que implantà la dictadura. Quan el 1930 Alfons XIII prescindí del dictador els opositors s'uniren en el Pacte de Sant Sebastià per forçar la proclamació de la República, i ho aconseguiren després del triomf electoral republicà a les zones urbanes, en les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931.

La Segona República

El gran partit republicà dels anys trenta va ser Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Aquesta era una formació política de base heterogènia que aplegava elements del republicanisme tradicional, majoritari a comarques, amb independentistes, molt actius a Barcelona, i sectors de les classes mitjanes. El seu principal dirigent era Francesc Macià, conegut com *l'Avi*. El 14 d'abril, quan a Madrid es constituïa el Govern provisional, a Barcelona, Macià proclamava la República catalana dins de la confederació dels pobles ibèrics. El Govern provisional no estava disposat a reconèixer la República catalana, ni tan sols era partidari de transformar Espanya en una autèntica federació, tal com es posà de manifest amb la designació de nous governadors civils. El principal dirigent d'ERC va haver d'acceptar la substitució de la República catalana per l'espanyola a canvi de la creació de la Generalitat de Catalunya, fet que explica perquè únicament Catalunya tenia govern autònic l'abril de 1931. L'objectiu de la nova Generalitat era elaborar i sotmetre a referèndum el Projecte de Llei d'Estatut que posteriorment hauria de ser discutit i aprovat a les Corts espanyoles. Els redactors de l'Estatut donaven per fet que Espanya seria un Estat federal, però l'article primer de la Constitució establí que Espanya era un "Estat integral, compatible amb l'autonomia dels municipis i de les regions". L'agost de 1932, el cap de Govern, Manuel Azaña, aconseguí que aprovessin l'Estatut i que la Generalitat n'acceptés la retallada per la commoció generada pel cop d'estat fracassat del general Sanjurjo. Davant de la impossibilitat d'arribar a un consens sobre la forma d'organització territorial espanyola, Ortega y Gasset afirmà que l'única solució possible seria la "conllevància".

Quan les dretes arribaren democràticament al Govern intentaren desfer tota la tasca legislativa dels dos primers anys del règim republicà. L'enfrontament entre un govern de dretes, amb pretensions centralitzadores i uniformitzadores, i el Govern de la Generalitat, dirigit per Lluís Companys, per la defunció del president Macià, era constant. Durant la Revolució d'Octubre de 1934, Companys proclamà l'Estat català, dins de la federació espanyola. De fet, era el que deia l'article primer de l'Estatut de Núria: "Catalunya és un Estat autònom dintre de la República espanyola", aprovat en el referèndum del 2 d'agost de 1931 pel 73% del cens. Era una declaració més moderada que la de Macià, però intolerable per a la dreta espanyola. Van suspendre l'autonomia catalana; Companys i tot el seu govern van ser detinguts i empresonats, excepte Josep Dencàs, que fugí per les clavegueres del Palau de la Generalitat. El president va ser jutjat i condemnat a trenta anys de presó i inhabilitat per exercir càrrecs públics.

En les eleccions del febrer de 1936, el triomf electoral del Front Popular a Espanya i del Front d'Esquerres a Catalunya suposà l'alliberament immediat dels presos pels Fets d'Octubre, quan el nou Govern

Josep Pich i Mitjana

Josep Pich i Mitjana (Manresa, 1967) és llicenciat en Història Contemporània per la UB (1991), en Dret per la UNED (2005), i doctor per la UPF (1999), amb la tesi *Valentí Almirall i Llozer (1841-1904) i la gènesi del catalanisme polític*. És professor d'Història Contemporània a la UPF. Ha guanyat ex aequo el Premi Joan Givanel i Mas de l'IEC de 2001, i el XXI Premi Ferran Soldevila de 2004. Ha editat les memòries del dirigent federalista Conrad Roure (1841-1928) titulades *Recuerdos de mi larga vida*. Ha participat en obres col·lectives com *Cuba: de Colonia a república* (2006), *Una relació difícil. Catalunya i l'Espanya Moderna* (2007), i *Barcelona Trágica, España tensa, Melilla Sangrienta: la Semana Trágica*, (2010), en premsa. Ha publicat *El Centre Català* (2002), *Almirall i el Diari Català* (2003), *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)* (2004), *Valentí Almirall i el federalisme intransigent* (2006) i *Francesc Pi y Margall y la crisis de Melilla de 1893-1894* (2008). També és autor de dos llibres digitals. Les seves línies de recerca són el federalisme, el catalanisme i l'imperialisme espanyol.

no havia tingut temps de decretar-ne l'amnistia. El Govern de la Generalitat, encapçalat per Companys, fou restaurat, excepte el conseller de Governació, Dencàs. En síntesi, els anys de la Segona República van ser convulsos. Catalunya recuperà l'autogovern i intentà solucionar el problema de l'organització territorial espanyola, però el procés es va veure estroncat per la Guerra Civil i per la victòria franquista, que imposà una dictadura centralista i uniformitzadora, durant gairebé quaranta anys.

L'Assemblea de Catalunya i el restabliment de la Generalitat

Catalunya va ser derrotada dues vegades pel feixisme. La victòria militar va prosseguir a Catalunya amb una repressió brutal contra la llibertat i la identitat catalanes. Es tractava d'eliminar la llengua i la nació catalanes, d'espanyolitzar el poble català, de fer-lo part indiferenciada d'Espanya, com una unitat homogènia i única de "destino en lo universal". La dictadura franquista tenia doble feina en terra catalana. Havia d'eliminar tots els republicans i tots els catalanistes. L'obsessió era tal que ja en els primers cinquanta, en un editorial del *New York Times* s'escribia que Franco volia un impossible: que els catalans deixessin de ser catalans.

En aquestes circumstàncies tot catalanista es torna separatista. Qui no és separatista d'una dictadura que mitjançant l'assassinat, el judici sumaríssim, la tortura, la presó i la persecució pretén acabar amb la identitat d'un poble? Els republicans confiaven que la victòria aliada en la Segona Guerra Mundial comportaria el final del franquisme, però no va ser així. La dictadura, que va apaivagar la seva imatge més feixista per presentar-se com la reserva anticomunista del món occidental, va buscar l'acceptació i el suport del Vaticà i dels Estats Units. Ho va aconseguir. Les democràcies liberals, amb els Estats Units i el Regne Unit al capdavant, van preferir una dictadura anticomunista a Espanya que una transició cap a la democràcia, ni que fos mitjançant el restabliment de la monarquia borbònica.

Així s'obria una llarga etapa de negociació de l'estat de dret, dels drets fonamentals i de les llibertats públiques; de creació d'un sistema polític basat en el dictador, que concentrava tots els poders a les seves mans. Fins al darrer dia va ser essencialment així, perquè qui ha guanyat el poder mitjançant la violència i el terror mai no tindrà la força moral i legal de construir un sistema basat en el consens. Davant d'una dictadura, sostinguda interessadament pels Estats Units i la jerarquia catòlica, la lluita per la democràcia esdevenia la condició necessària per aconseguir, també, el reconeixement de la identitat catalana i el restabliment de l'autogovern.

L'oposició democràtica a Catalunya va anar amb els anys prenent força, en vincular la lluita per la democràcia a Espanya amb la lluita per l'autogovern a Catalunya. El restabliment de la democràcia i de l'autonomia republicanes eren interdependents, una anava amb l'altra. Des del PSUC fins a la UDC, des del comunisme fins a la democràcia cristiana, es va anar forjant una unitat política que va culminar amb la constitució de l'Assemblea de Catalunya (1971) i els famosos tres punts: llibertat, amnistia i Estatut d'autonomia, amb un quart menys repetit i recordat, en què s'inscrivien els anteriors en

la perspectiva de l'autodeterminació del poble català. El PSUC, el monestir de Montserrat i Jordi Pujol van ser tres referents d'aquest procés unitari i reeixit de mobilització ciutadana contra la dictadura. L'objectiu compartit per l'oposició democràtica era el restabliment de la llibertat i de l'autogovern mitjançant la restitució de les institucions de la Generalitat republicana i el retorn del seu president a l'exili, Josep Tarradellas.

La concloent victòria de les forces democràtiques i catalanistes en les primeres eleccions lliures després de 1936, 41 anys després, el 15 de juny de 1977, va significar l'obertura immediata de negociacions per al restabliment de la Generalitat de Catalunya. Josep Tarradellas va tornar, el 23 d'octubre de 1977, com a president de Catalunya amb el famós "Ciutadans de Catalunya, ja sóc aquí", solemnement proclamat des del balcó del Palau de la Generalitat. Catalunya recuperava la institució republicana, encara que més nominalment que realment, ja que tot just i com a resultat de les eleccions abans esmentades, s'iniciava un procés constituent que culminaria amb l'aprovació de la Constitució espanyola de 1978, a partir del qual s'obriria el procés per al ple restabliment de les institucions de la Generalitat de Catalunya.

Les primeres eleccions lliures van significar l'obertura immediata de negociacions per al restabliment de la Generalitat de Catalunya
Foto: Mireia Recasens/ACN

De la unitat autonomista de 1979 a la divisió catalanista de 2006

El catalanisme polític va intervenir en el procés constituent i en l'elaboració posterior del projecte d'Estatut de Sau amb un alt grau d'unitat política, que es va mantenir fins a l'aprovació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979. El restabliment de la Generalitat i la formació del Govern d'unitat presidit per Josep Tarradellas fou l'expressió a Catalunya de la cultura del consens com a via de realització de la Transició democràtica. L'oportunitat de restituir plenament les institucions de la Generalitat i l'exercici de l'autogovern a un nivell similar del que s'havia tingut amb l'Estatut d'autonomia de 1932, va impulsar un interès comú per part de la gran majoria de forces polítiques catalanes que havien obtingut representació parlamentària. El catalanisme se sentia protagonista del procés de canvi democràtic a Espanya, molt especialment pel que feia a la transformació territorial de l'Estat centralista.

L'Estat autonòmic que estableix la Constitució no es pot entendre sense el catalanisme i, tampoc, sense el nacionalisme basc. L'article 2 de la Constitució és un pacte principalment amb el catalanisme, així com la disposició addicional primera és un pacte amb el nacionalisme basc. L'autonomia de les nacionalitats i les regions reconeguda i garantida per la Constitució, així com els drets històrics dels territoris forals, eren aspiracions basades en les lluites nacionals de Catalunya i d'Euskadi, que en el seu reconeixement podien generalitzar-se a les altres comunitats autònomes que es constituïssin.

El model descentralitzador fixat per la Constitució espanyola del 1978 s'aproxima més a la *devolution* del Regne Unit o al model regional italià (ambdós casos influïts per les constitucions espanyoles de 1978 i 1931, respectivament), que a les federacions democràtiques. És cert que la Constitució espanyola pot tenir un desenvolupament federal (que implicaria necessàriament una reforma constitucional), però s'ha quedat a mig camí. És més, tant el nacionalisme espanyol com els nacionalismes d'oposició coincideixen en un punt: no són gens federalistes.

En l'elaboració de l'Estatut d'autonomia de 2006 hi ha hagut una forta dosi de confusió, d'imprudència partidista i de divisió catalanista

El pacte autonòmic que va servir per construir un nou model territorial i permetre l'exercici de l'autogovern a nacionalitats i regions, no ha tancat la *qüestió de les nacionalitats*, sinó que l'ha situat només en un context jurídic i polític nou. L'Estatut de Catalunya de 1979 va ser l'expressió del pacte possible en les molt complexes circumstàncies de la Transició, però deixava tot un món amb vista al futur. Els 23 anys de Jordi Pujol al capdavant de la presidència de la Generalitat han estat un temps llarg d'institucionalització de l'autonomia, d'organització de la nova Administració autonòmica, de traspass i d'exercici de les competències, d'aprenentatge, a fi de comptes, de l'ofici de govern. El mateix Jordi Pujol ha dit en més d'una ocasió que als polítics catalans de la Transició, llevat de Tarradellas, els faltava cultura de govern, experiència suficient per saber negociar amb Madrid.

Tarradellas i Pujol representen dues cares del nacionalisme català que no són incompatibles. Tarradellas té una concepció nacional més centrada en la construcció estatal (*state building*), en la importància de tenir poder i capacitat de decisió política, en la institucionalització i les competències del poder públic. Pujol té una visió de la nació més cívica, més basada en la identitat nacional i la construcció nacional (*nation building*), la capacitat de fer nació mitjançant les institucions cíviques, econòmiques i socials, en forjar una identitat nacional i un sentit col·lectiu com a poble amb voluntat d'autogovern. Són dues concepcions complementàries i igualment necessàries per a la consolidació i la permanència de Catalunya com a nació.

Aviat van arribar els tocs d'alerta, els perills de l'autonomia guanyada per a la integritat de la nació espanyola. El cop d'Estat de 1981 té molt a veure amb els conflictes nacionals i amb la nova organització autonòmica, fins i tot fracassat va tenir algun èxit sobre aquesta qüestió. La LOAPA, o Llei d'harmonització del procés autonòmic, declarada en gran part inconstitucional pel Tribunal Constitucional, en va ser un primer anunci, que no ha fet més que confirmar-se per l'acció dels successius governs del PSOE i del PP, enviant les competències autonòmiques, restringint la capacitat de decisió política i l'autonomia financera, llevat, en aquest darrer aspecte, dels casos de les comunitats autònomes d'Euskadi i Navarra, beneficiades pel concert i el conveni econòmic respectivament. En poques paraules: l'Estat centralista heretat de la dictadura va passar a ser un Estat fortament descentralitzat administrativament, però les parts descentralitzades van adquirir poca capacitat real de decisió política.

L'estancament de l'autonomia i la nova onada internacional de constitució de nous estats independents, fruit de l'impacte del 89, és a dir, del col·lapse de la Unió Soviètica i dels països del "socialisme real", van remoure l'escenari polític internacional i espanyol amb relació als drets de les nacions i dels pobles hispànics a l'autodeterminació. Novament Catalunya i Euskadi en processos ben diferents l'un de l'altre, reprenen el protagonisme. El catalanisme i el nacionalisme basc únicament s'assemblen en un punt: tenen el mateix adversari. A partir d'aquí gairebé tot és diferent, començant pels interessos i per les estratègies polítiques, que sovint són contraposades.

A Catalunya, la reforma de l'Estatut d'autonomia de 1979 va obrir la divisió dins del catalanisme. En el consens de 1978-1979 potser va haver-hi massa prudència, potser es van deixar perdre oportunitats de dotar la Generalitat de més pes polític i capacitat financera, però en l'elaboració de l'Estatut d'autonomia de 2006 hi ha hagut una forta dosi de confusió, d'imprudència partidista i de divisió catalanista.

La reforma de l'Estatut de 1979 va quedar marcada ja d'origen per ser plantejada, també, com a carta de presentació tant d'Artur Mas, candidat de CiU a la successió de Jordi Pujol, com de l'alternativa de Pasqual Maragall, candidat de PSC-Ciutadans pel Canvi. La previsió que el PP es mantingués en el Govern després de les legislatives de 2004 feia de la proposta de reforma una bona proclama electoral de realització improbable. Però el fet va ser que el 14 de març del 2004 el PSOE va guanyar les eleccions i José Luis Rodríguez Zapatero va ser el nou president del Govern. De sobte, Catalunya es trobava amb un panorama polític molt favorable *a priori*. Al capdavant de la Generalitat hi havia un federalista catalanista, Pasqual Maragall, encapçalant el Govern de les esquerres catalanistes, la composició del Congrés de Diputats afavoria molt els interessos de les forces catalanistes, atesa la seva rellevant presència i el fet de no tenir el PSOE majoria suficient, i el mateix president del Govern espanyol s'havia compromès, quan era líder de l'oposició, a acceptar la proposta de reforma que aprovés el Parlament de Catalunya.

Difícilment es repetirà una oportunitat com aquesta, que no s'ha sabut aprofitar com corresponia. La necessària unitat catalanista per afrontar la reforma es va trencar de seguida per una actuació partidista imprudent, particularment reflectida en la competència entre CiU i ERC. No va haver-hi cultura d'unitat catalanista des del principi fins al final, amb moments particularment destacables com les esmenes recuperades del PSC, després d'haver votat a favor del projecte d'Estatut al Parlament de Catalunya, el

30 de setembre de 2005; la famosa fotografia Zapatero-Mas en la reconducció pactada de la reforma, o el desconcert d'ERC en la fase final de l'aprovació de l'Estatut i la seva defensa final del no en el referèndum del 18 de juny de 2006.

De tota manera, la divisió dins del catalanisme no solament responia a taticismes electoralistes de partit i a la falta de lideratge, sinó que va ser causada també per la dificultat de donar resposta a un reaparegut nacionalisme espanyol amb la seva cara més intransigent. El PP i la major part dels mitjans de comunicació espanyols van respondre agressivament i intransigentment a la proposta de reforma aprovada pel Parlament de Catalunya. Això va atrapar Rodríguez Zapatero, molt condicionat pels veterans barons espanyolistes del PSOE, pel felipisme i el guerrisme, que mai no han entès el catalanisme ni creuen realment en un projecte federalista per a Espanya. Pasqual Maragall va ser víctima política d'aquesta incomprensió. Una proposta federalista plantejada des de Catalunya i basada en el reconeixement del fet de la plurinacionalitat d'Espanya que no va ser acceptada per les forces polítiques majoritàries de l'Estat espanyol, ni pels mitjans de comunicació, ni per una part majoritària de la intel·lectualitat i la cultura castellanes. A Madrid preferien el nacionalisme de Tarradellas o de Pujol que el federalisme de Maragall. És lògic: els primers en tenen prou amb la Catalunya que puguin presidir, mentre que el segon insisteix en la voluntat de canviar l'Espanya nacionalista per les Espanyes unides en la federació plurinacional dins de la Unió Europea. Els primers s'adaptaven, el segon va volar i es va estavellar.

Autonomia, federalisme i independència

El federalisme no té futur entre nacionalismes que "se conllenan". L'Estat autònom, que ja ha superat els trenta anys d'existència, té una cara federal, la que reconeix i garanteix l'autonomia de les nacionalitats i les regions. Però no ha anat més enllà en l'enfortiment d'aquesta autonomia, ni ha desenvolupat les institucions necessàries que defineixen el govern compartit d'un Estat federal, sinó més aviat al contrari. L'autonomia s'ha estancat com un model de descentralització administrativa, amb la voluntat afegida del PP i de part del PSOE de bloquejar-la, fixant així la frontera final del procés de construcció autònoma iniciat amb la Constitució de 1978. L'horitzó federal queda així obstaculitzat o ajornat en espera de

Imatge del dia 18 de juny de 2006, un cop finalitzat el referèndum de l'Estatut
Foto: Jordi Bedmar

temps més favorables. Aquesta negativa al desenvolupament federal de la Constitució i al reconeixement de la plurinacionalitat dóna raons al nacionalisme basc i al catalanisme per radicalitzar-se. En els darrers anys l'independentisme ha pres més volada a Catalunya, i no solament com a opció de partit, sinó que ha penetrat transversalment en les diferents forces polítiques del catalanisme i, també, en la societat civil. És un independentisme cívic, de defensa d'una identitat nacional i del dret a decidir del poble català.

En aquest marc polític centrifugat, en què el nacionalisme espanyol dóna l'esquena a les aspiracions de Catalunya i Euskadi a tenir més autogovern, la inestabilitat política perdurarà, la qual cosa no vol dir que es desbordi o canviï els límits constitucionals vigents de l'autonomia política. Es pot seguir durant anys en la normalitat de la inestabilitat autònoma. Tanmateix, l'horitzó federal i plurinacional continuarà essent present com un objectiu dels que no desesperen i continuen creient en la possibilitat d'una Espanya federal. Això, en el benentès que quan dos no s'entenen la independència és una opció democràticament legítima. És una qüestió d'autodeterminació i del dret a exercir-la que ha de tenir tota nació.

